

As orixes do nacionalismo galego no século XIX: o mito céltico en Murguía

Ramón Máiz

Universidade de Santiago de Compostela

ORCID: 0000-0001-5482-5137

O celta apoderouse de Galicia como verdadeiro vencedor. Isto é: por enteiro e para sempre... de tal xeito encheu o noso chan, que semella que todo o actual ten a súa orixe e raíz naquela xente... O celta é o noso único, verdadeiro antepasado. Murguía, *Galicia* (1888)

Poesía do pasado? Invención da tradición? Comunidade imaxinada? Sen dúbida, pero sobre todo estamos ante un mecanismo de sobresignificación eminentemente político, unha interpelación de *national awakening*: a creación do mito fundador de Galicia como Nación. Murguía non foi o único no seu tempo, naquela altura Brañas oporía ó celtismo outro *mythomoteur*: a saudade do Medioevo. Tampouco tería a continuidade desexada: a xeración Nós non o incorporaría plenamente ó seu ideario, malia os acenos, entre outros, de Castelao no *Sempre en Galiza* (“somos predominantemente celtas”), aguilloada por outros desafíos epocais mais perentorios. Así e todo, da man da Cova Céltica inscribírase de xeito indeleble, como é dabondo coñecido, no poema de Pondal, “heroico bardo senlleiro” que diría Otero, do que agromará o himno galego: “a redención da boa nación de Breogán”.

O mito céltico é unha invención moderna, a creación dun pobo que nunca existiu, un construto elaborado con materiais (lendas, restos arqueolóxicos, “antiqüidades”, linguas...) de moi diversas procedencia e de distintas épocas, culturas e sociedades (Chapman 1992, James 1999, Keating 2024, Young 2008). Pero ademais cómpre subliñar dous extremos: 1) ten superposto ó fío da súa historia unha inxente achega de significados, atributos e asociacións ben diferentes; e 2) foi empregado na Europa atlántica en diversos contextos ó servizo de causas políticas opostas: liberais, republicanas, conservadoras, mesmo de dereita extrema.

Agora ben, achegámonos ó mito céltico *qua* mitema nacionalista, na específica formulación de Murguía, requírenos evitar dous erros: 1) deixarse capturar pola potencia estética do mito, descoñecendo o seu carácter de construto ou *factoide*

moderno, aceptar acriticamente o seu marco interpretativo autoevidente como feito primordial, empírico, indiscutible da orixe céltica de Galicia; 2) descoñecer, con tan benévola coma errada indulxencia por mor da súa condición imaxinaria, a potencia estético-política que desprega na construción dunha identidade étnico-cultural, a súa capital eficacia de *etnoxiénesis*.

Cómpre lembrar que non por casualidade o mito se activou por vez primeira no Reino Unido a partir de 1707, data do tratado da Unión entre Inglaterra e Escocia, dando lugar a unha contraposición étnico cultural, en rigor nacional, entre British /Anglosaxóns / Inglaterra e Celtics /Irlanda / Escocia. Cando Macpherson “descubriu” os poemas de Ossian e procedeu á súa divulgación, a partir de 1760, o mito expandiuse con grande éxito por toda Europa alén do seu orixinal significado nacional británico.

Tentaremos no que segue dar conta da súa dimensión política performativa na Galicia do século XIX, como interpelación nacional constitutiva dos galegos en canto mito de compartida ascendencia étnica; como mito, en fin, de común orixe. Por baixo da poesía do pasado, da historia e da literatura, agroma un dispositivo *mitopoiético* complexo de decidida vontade política. Pois é abertamente político o móbil que fai elaborar o mito. Por iso, tamén cómpre desbotar de entrada a hipótese de Hroch fronte ás achegas de Verea: non hai fase “cultural” nos nacionalismos, a cultura échese de contido político desde o comezo, filtra, selecciona, xerarquiza, isto é, politiza a lingua e a historia tanto no Rexurdimento coma na obra fundamental de Murguía, a súa *Historia de Galicia*.

Cómpre subliñar que a política agroma omnipresente, naquela altura, en diversos momentos etnoxiénicos de capital relevo:

1. A selección, entre varios posibles —*res gestae e rerum gestarum*—, dun pasado de común ascendencia para a construción do mito das orixes, no ronsel europeo dos MacPherson, Thierry, dos Villemarqué, dos Jubainville, dos Guizot. Pero tamén de Sieyès ou incluso o Eugène Sue de *Les Mystères du Peuple*: a nobreza francesa é franca; o pobo, pola contra, galo-céltico: “Nos ancêtres, les Gaulois”. Velái o deslinde nós / eles, propio / alleo, o sinal do totalmente outro, o franco, o inglés, o ibero-semita... que acubilla aquela “Antipathie des races qui divise la nation” da que falaba Thierry.
2. A elaboración do mito como un modo de significación, como un sistema semiolóxico que deforma a historia como “Historia de Galicia” desde tempos inmemoriais, enchéndoa de atlántica celticidade que naturaliza como evidencia a Galicia como nación: os nosos “devanceiros”, os “antergos” os celtas.

3. A ontoxénese nacional de Galicia, onde se solidifica como feito o que non é senón construción política. O que non quere dicir que esta construción sexa mero desvarío quimérico, *Einbildungskraft*, imaxinación creativa estético-literaria. A invención da tradición constitúe unha lexítima achega á construción dunha identidade nacional, que xoga os seus destinos non na procura dunha base científica, senón na aceptación política da interpelación inclusiva por parte do pobo a quen vai dirixida.
4. A mobilización autenticamente *nacionalista* que se agacha en Murguía baixo a etiqueta do Rexionalismo, quer na Asociación Rexionalista quer nas Ligas Galegas, nas demandas de autogoberno para Galicia, na impugnación do Estado centralista da Restauración, na vontade de superar o “quenda vergoñenta dos partidos”.
5. Proporciona unha continuidade e á vez unha nova madurez intelectual e historiográfica da man dos arquivos e dos novos paradigmas europeos, como ten amosado Ramón Villares no seu día (1997), ás achegas de Vereá e Aguiar, Martínez Padín e Vicetto.
6. A inclusión fraternal e empática na liga atlántica das *nacións celtas*, verdadeiras *etnias de afinidade*, a liga soñada das “célticas”, da man da rede político-estética europea do romanticismo: “Galicia, a Irlanda de España”.

Nesta intervención abordarei, de xeito sucinto, dous aspectos do mito celta murguían: 1) o mecanismo interno do mito como sistema semiolóxico, como modo de significación política nacionalista; 2) a súa plural funcionalidade etnoxénica e identitaria. Ó fío destes dous aspectos, subliñarei a oposición radical entre o mito céltico e o seu rival no nacionalismo galego da época, o rexionalismo católico-tradicionista de Brañas, o mito da Idade Media.

1. O MITO COMO MODO DE SIGNIFICACION NACIONAL GALEGA

Como opera o mito céltico en Murguía? Como *etnoxénese* mediante a *naturalización da historia* que diría Barthes (1970). Mediante o mito implántase unha historia nova, a *Historia de Galicia* como “nación”. Isto implica unha dobre diferenza de gran relevo a respecto de historiadores galegos anteriores:

1. Ante todo, Murguía distánciase de autores como Vereá e Aguiar (*Historia de Galicia*, 1838) ou Vicetto (*Historia de Galicia*, 1865-1873), ou mesmo Villanueva (avezado lector, por certo, do irlandés Geoffrey Keating), aínda debedores da historiografía da vella escola do “antiquarianism”, da febril procura de “antigüidades” (Villares 2017), nos que se atopa ausente toda referencia ós debates filolóxicos

contemporáneos do século ou a reformulación romántica do celtismo no novo paradigma indoeuropeo.

Murguía, porén, engade abertamente a dimensión mitolóxica influído polos novos ventos do romanticismo que sopran en Europa: menciona a Felix Dahn, pero sobre todo inspírase na nova escola da “Historia Nacional” establecida por Augustin Thierry en Francia e seguida en Portugal por Alexandre Herculano. As neboentas e inespecíficas referencias ó pasado “céltico” de Galicia resultan superadas claramente por Murguía mediante a conexión coa nova celtoloxía dos estudos filolóxicos e mitolóxicos europeos, nomeadamente cos emerxentes corpus académicos de mitoloxía céltica do “paradigma post-Grimm”. As referencias a Pictet ou a D’Arbois de Jubainville, o afamado profesor de filoloxía céltica do Collège de France, e á súa obra *Le Cycle mythologique irlandais et la mythologie celtique* (1884) permítenlle a incorporación das narracións milesias do “taking of Ireland” (Leersen 2016).

2.- Pero ademais, Murguía abandona o vocabulario de Galicia como “provincia” ou “rexión” para proceder á súa consideración substantiva como “nación” (certo que con algunhas ocasionais oscilacións primeiras) desde o primeiro volume da *Historia de Galicia* de 1865:

Foi Galicia unha das primeiras nacionalidades que lograron constituírse en España [...] con lingua de seu, este antigo Reino ten todas as condicións que se precisan para formar unha completa nacionalidade. (“Discurso Preliminar” á *Historia de Galicia*, vol. I, 1865)

Esta consideración nacional de Galicia mesmo se manterá baixo a rúbrica política do movemento autodenominado “rexionalista” e as súas crisis endémicas, como pode comprobarse, por exemplo, a finais de século, no seu texto “El Regionalismo” publicado en *El Eco de Galicia* de Buenos Aires o 20 de abril de 1899:

Galicia ten territorio perfectamente delimitado, raza e lingua distinta, historia propia e condicións especiais creadas por mor desa mesma diversidade... constitúe, pois, unha Nación, porque posúe todos os caracteres propios dunha nacionalidade.

Pero indo ó miolo do que aquí nos ocupa: como actúa o mecanismo do mito céltico como mito fundador histórico nacional de Galicia? Como pode verse na figura 1, o proceso desenvólvese como segue: o significativo proporciona o *sentido* á historia dun espazo e un tempo dados —plurais, fragmentarios, diversos e

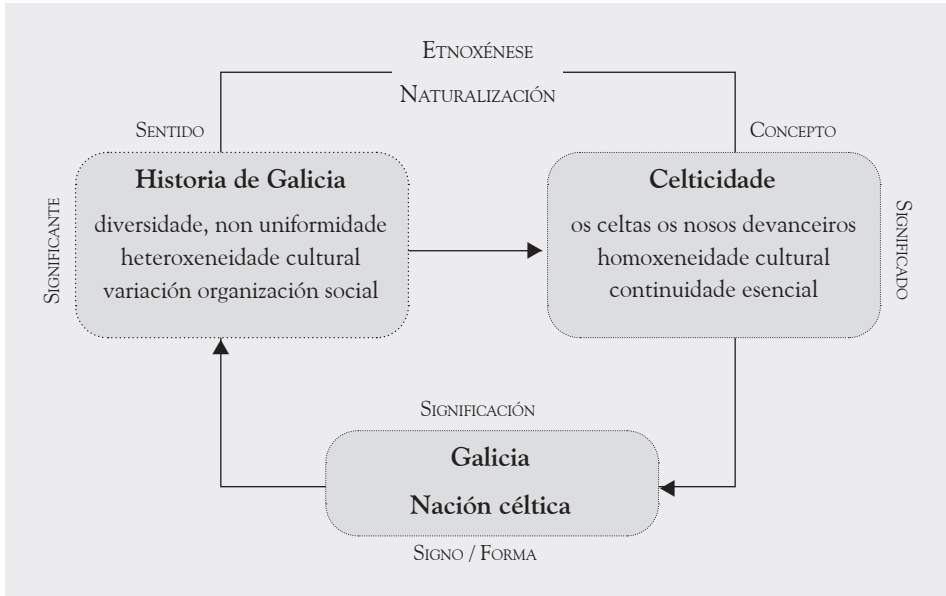

Figura 1. O mito céltico como modo de significación nacional

descontínuos— para dar paso á “Historia de Galicia” xa preunificada baixo esta rúbrica polos historiadores anteriores.

Por iso o mito é un sistema semiolóxico segundo traballa sobre unha cadea previa de significación que proporciona *homoxeneidade e continuidade* a materiais culturais, arqueolóxicos ou narrativos moi diversos: o significante *Historia de Galicia* segue a ser un significante *flotante*, mesmo, se se quer, *baleiro*, pois pode conter, como veremos no caso de Brañas, un moi diferente marco interpretativo, un relato nas antípodas do de Murguía. Pero cómpre subliñar que cando este último o emprega a partir de 1865 xa vén ategado de contido desde a súa propia orixe, mesmo antes de comezar a cadea de significación mítica. É unha modalidade de “Whig history”, isto é: retroproxecta ideas, valores, conceptos modernos no pasado de tal xeito que este pre-anuncie a realidade contemporánea da nación.

O mito céltico non nega, non mente: deforma a historia, filtra, selecciona da man dun novo significado o *concepto*: a “celticidade”, é dicir, os celtas como os nosos auténticos “antergos”, devanceiros. Velaí unha naturalización como feito cumprido do que é un *construto teórico*, diríamos un *factoide*: a creación dunha realidade indiscutible, mesmo dunha esencia primordial que se impón como autoevidencia, como feito empírico. Este mecanismo semiolóxico de nacionalización resulta decisivo, pois deste xeito, achega dous aspectos politicamente moi relevantes:

1. *Verosimilitude*: non se trata de mera invención; lonxe das leccións de Vico, o principal para Murguía non é “a imaxinación”, senón a hermenéutica, a interpretación pola que os restos arqueolóxicos, as antigüidades, os materiais literarios constitúen a esencia da celticidade.
2. *Interpelación constitutiva, performativa*, pois Galicia naquela altura, en rigor, aínda non existía, era un pobo esnaquizado territorialmente, pobre, emigrante, incapacitado de pensarse como un “nós” compartido con características, intereses comúns, menos aínda como unha nación cumprida.

O resultado da cadea de significación, o cerne do labor eminentemente político e nacionalizador do mito atópase na *forma*, resultado desta relación significado-significante: *Galicia, nación céltica*. O referente fundamenta naturalmente o significado, a celticidade, que lle confire á cadea de significación todo o seu poder performativo: Galicia Nación, dotada dunha esencia primordial que se remonta na noite dos tempos, eterna, *céltica*. Velaí, por cabo, a construción solidificada como feito, a continxencia tornada en transcendencia, tal é o que Barthes chamara a “claridade feliz” do mito. En definitiva, unha poderosa interpelación político-constitutiva ó pobo galego para devir Nación.

2. FUNCIONS POLITICO-PERFORMATIVAS NACIONAIS DO MITO CÉLTICO

Precisemos agora, brevemente, algunhas funcións políticas nacionalistas que desenvolve o mito céltico en Murguía.

1. A FUNDACIÓN DA COMUNIDADE DE ORIXE COMO DESTINO NACIONAL

Ante todo, a fundación da comunidade de orixe a través do predicado de común ascendencia. Trátase aquí da posta en marcha dunha verdadeira etnoxénese, como dicíamos. Por unha parte, no dobre sentido do *Ethnos* clásico, vida común e cultura compartida, pero tamén pertenza tribal “ó noso clan”, a través de venellos familiares. Por outra, trátase dun enunciado performativo, dá vida a aquilo que postula como xa preexistente desde a antigüidade, interpela de xeito inclusivo, crea a identidade nacional común dos galegos como comunidade de orixe etnosimbólica.

Deste xeito, o mito céltico cimenta a autoevidencia política de Galicia como nación moderna: o pasado prolóngase como futuro, aberto e compartido coas outras nacións célticas, en suma, a historia transfórmase en *destino*. Pois a identidade

non soamente se constitúe nun espazo —“os pobos do Noroeste”, “o territorio perfectamente delimitado”, “O Antigo Reino de Galicia” etc.— senón como *continuidade esencial* no tempo, como verdadeiro autorrecoñecemento dun novo suxeito colectivo. A antigüidade no tempo e a continuidade cimentan a identidade colectiva nacional: “A perfecta semellanza entre os galegos de hoxe e sempre e os celtas da Europa antiga e moderna” (*El Regionalismo*, pp. 262-263)

Permanencia esencial, rochoso fundamento xeolóxico que se afunde nas raíces do pasado céltico que xera un remanecer idéntico por riba doutras achegas históricas, nomeadamente o tan rotundo como sistemático desleixo da romanización:

O noso eterno modo de ser [...] pode afirmarse que nada ten cambiado entre nós, e que os tempos e os sucesos e as mudanzas padecidas tiveron en Galicia escasa influencia. (*Galicia*, p. 113)

A naturalización da historia da man do construto mítico tradúcese, ademais, nun ulterior argumento: a *naturalidade* da nación galega —“A nación é a natureza que se impón”, dirá Risco moito despois—, contraposta á *artificialidade* do Estado español, integrado por “diversas nacionalidades” malia a súa pretensión de Estado nacional. Todo isto ó fío dun xiro semántico-conceptual cualitativo: España como “país”, “patria común”, “Estado español”, nunca, para Murguía, como “Nación española”.

Que lazo de sangue, que lazo histórico pode unir nacións cuxa cultura posúe tan diversa orixe e fundamento? [...] Pensades que abonda un decreto e cincuenta anos de centralización para borrar dunha vez para sempre as diferenzas de clima, de historia e de sangue? (*Galicia Regionalista*, 1886)

Malia as constantes referencias ó sangue e á raza que apuran ás veces en exceso o argumento, seguindo o canon das teorías racistas da época —“unha extensa poboación ariana, branca, superior [...] para nós o home branco é todo” (*Historia de Galicia* I, p. 452)—; e malia tamén a paralela insistencia no “atlantismo”, nos “pobos do noroeste”, “o territorio ben definido” etc., non estamos ante unha fundamentación *Blutt und Boden* da nación galega. Murguía desbota todo determinismo biolóxico da “raza” —moi lonxe do “Ethnos e Gea” de Risco— así como calquera dependencia xeopolítica da “terra”, para construír —certo que a partir dos cimentos da historia, a paisaxe, a lingua e a “raza céltica”— un nacionalismo galego por cabo *voluntarista*, liberal, nas pegadas de Mancini, no que o elemento hexemónico é, sempre, a “conciencia nacional”, a “conciencia da patria”, elemento que resulta omnipresente na súa obra: “Galicia unha antes e agora, con

conciencia de si mesma sempre”, “A nosa nacionalidade descansa sobre o triplo fundamento do feito, das aspiracións e da aquiescencia pública”. A conciencia nacional mítica, dada como unha evidencia indiscutible por riba da crúa realidade dos feitos, articula o enteiro abano dos elementos diacríticos que configuran obxectivamente Galicia como nación:

Ata é moi posible que tratándose de provincias que, como acontece a Galicia, teñen unha raza, unha lingua, un territorio, unha historia e unha conciencia de si mesma, se lles negue o dereito a considerarse nación. (*El Regionalismo*, p. 271).

2. A DIFERENZA NACIONAL NÓS/ELES, PROPIO/ALLEO

A construción da identidade nacional de Galicia enxergada polo mito céltico non soamente se fundamenta na cimentación interna, mediante unha resignificación ategada de continuidade e homoxeneidade, da *Communitas*, do *moi commun* dos galegos, senón que se completa e se retroalimenta relacionalmente coas etnias de exclusión e as etnias de afinidade.

A etnia de exclusión do mito céltico, como pode verse en detalle na rede de oposicións semánticas do cadro 1, articulase derredor do antagonismo radical entre o mundo céltico / suevo / ario (“raza céltica, civilización sueva”) e o mundo semita. En canto descendentes dos antigos celtas, os galegos somos “gromos fecundos da fértil rama ariana”. Isto é, membros potenciais de pleno dereito dunha civilización branca, nórdica, atlántica, europea, apta para o progreso, superior ós pobos “semíticos” do sur. Forxados na dureza do atlántico noroeste, o noso código xenético fainos traballadores, amantes da liberdade, capaces de crecemento económico ilimitado e vizoso florecemento cultural.

España, pola contra, é esencialmente “semítica”. Isto é: inferior, mediterránea, africana, decadente, entregada ó lecer e á molicie. Desde o clima árido que conformou un “deserto estéril”, a distancia infinita da nosa “campaña risueña”, na imaxinería do mito, o herdo semítico configúrase como esmagado pola pesada lousa do mundo, do fracaso no pasado, do atraso, da fugacidade, da superficialidade, da ociosidade e, por cabo, da impotencia civilizatoria. Non se postula, xa que logo, un choque de civilizacións, senón o afastamento abisal entre unha civilización aria e un mero residuo atávico de pobos semíticos sen futuro.

Toda esta bagaxe semántico-conceptual (véxase o cadro 1) artículase para todas “as célticas” sobre tres eixos fundamentais: desenvolvemento económico, democracia parlamentar e laicidade. O mito céltico propón así un futuro de auto-goberno desde os supostos teóricos da modernidade, do progreso, do europeísmo,

do proceso inevitable de urbanización. Tal é a razón pola que se bota en falta en Galicia (sempre pensando en Barcelona) “unha cidade máis populosa que as que temos a día de hoxe, a falta de centros fabrís e dos intereses que estes promoven” (*Orígenes y desarrollo del regionalismo en Galicia*, 1890).

Cadro 1. Antagonismo semántico-conceptual *ario* / *semita* en Manuel Murguía

céltico - suevo	semita
superior	inferior
européo	africano
progreso	decadencia
campía próspera	deserto ermo
valentía	indiferenza
dureza	molície
viril	feminino
modernidade	pasado
permanencia	fugacidade
propiedade / individualismo	comunismo
branco	escuro
civilización	atraso
propio	alleo
duración	intensidade
capacidade	impotencia
profundidade	superficialidade
traballo	ociosidade
libre	autoritario
auténtico	ficticio
norte	sur
atlántico	mediterráneo

A *etnia de afinidade* vén proporcionada ó fío do relato céltico mediante o tropo analóxico moi efectivo Galicia / Irlanda: “Galicia a Irlanda de España”. Unha comunidade, “as célticas”, que enxerga unha “irmandade” na causa común: “Irlanda: a nosa irmá de raza e desgrazas!”.

No roncel de Renan, dáse acubillo non soamente á reinterpretaçión da Torre de Hércules como resto arqueolóxico celta (Breogán, Brendan), senón ó relato da fundación céltico-galega de Irlanda:

Non, os brigantinos non foron fenicios, senón da poderosa raza de Gael, como cantaron os bardos. O seu nome corresponde a unha tribo céltica cuxa afortunada descendencia se atopa en Francia e Galicia de onde pasou a Irlanda. (*Historia de Galicia*, I, p. 431)

Repárese na construción da afinidade: ambas as dúas, Galicia e Irlanda, son célticas e miserentas, pero curiosamente non católicas. Esta “Irlanda” céltica, eláborase como *persona ficta* que nace do mito, isto é, en febril procura de similitudes resulta tamén, á súa vez, fundamente reformulada, inventada. O mito céltico permite construír Galicia como nación, ó mesmo tempo que, especularmente, constrúe —como ten sinalado con acerto Xavier Madriñán— unha Irlanda como nación celta irredenta, mediante unha operación de eficacia metonímica perfecta, expurgando compoñentes esenciais do nacionalismo irlandés da época: catolicismo, ante todo, e en menor medida explotación económica, opresión política (Madriñán 2021). Velaquí o agromar dunha diferenza capital entre Murguía e Brañas, pois cando este último afirma nos seus versos “Como en Irlanda!, como en Irlanda!” faino desbotando o mito céltico e peraltando, pola contra, o catolicismo irlandés desde a súa interpretación monárquico-tradicionalista e antiliberal.

3. COMUNITARISMO NACIONALISTA: “GALICIA POR RIBA DAS DIFERENZAS”

O mito céltico da común orixe desenvolve tamén outra funcionalidade política: a creación dunha identidade nacional por riba doutras identidades colectivas en competición moi asentadas na época. Coma quer que a nación non existe previamente dada ó traballo político de mobilización, liderado, organización e discurso dos nacionalistas, temos que atender ós múltiples atrancos que se opoñen a este labor performativo de creación dunha identidade colectiva, unha entre as varias posibles, por riba das múltiples diferenzas que esgazan os galegos social, política e culturalmente. Estas fendas non só impiden a cabal consolidación dun “Nós” compartido nacional, senón que fornecen conflitos, lealdades e afectos varios de moi diferente índole.

O mito da común ascendencia pula por tecer uns vínculos nacionais entre os galegos que superen as principais liñas divisorias da Galicia da época:

1. Diferenzas de clases sociais entre traballadores e burguesía, pequena fidalguía e campesiñado, tamén entre campo e cidade.
2. Diferenzas ideolóxicas, políticas, electorais e organizativas dos partidos políticos en competición no escenario galego da época: liberais, conservadores, republicanos etc.

3. Diferenzas localistas entre cidades e de redes clientelares, como ben puideron comprobar os rexionalistas ó fío da mobilización contra a supresión da Capitanía Xeneral da Coruña e a creación da Xunta de Defensa de Galicia, tan ben descritas por Salvador Golpe en *De la Coruña a la cárcel pasando por Galicia* (1894).

Pero é que ademais de todo o devandito até agora, o mito céltico desenvolve unha ulterior funcionalidade: superar as enormes disensións políticas, que por cabo se amosaron infranqueables, no interior do propio movemento rexionalista da época. Porque malia a vontade unitaria de “Galicia por riba das diferenzas”, no seo do rexionalismo competían, cómpre recordar, tres visións e programas políticos moi diferentes: o liberal de Murguía e a Cova Céltica, o federal de Aureliano Pereira e o Partido Republicano-Federal de Galicia e o católico-tradicionalista de Brañas. A fenda entre os dous primeiros estalaría unha e outra vez no decurso dos anos, impedido a consolidación dunha organización espallada e sólida e dun liderado estable (Máiz 1984). Así, a Asociación Rexionalista Galega sofre unha escisión en 1891, coa saída de Brañas, Tarrío e Cabeza de León, do sector católico tradicionalista. Por máis que a organización continuou a súa andaina, fíxoo con moita debilidade e en progresiva descomposición. Murguía insistiría: “onde estabamos, estamos”. Pero esta “diverxencia de principios” entre liberais e tradicionalistas estaría na base da creación separada das Ligas Gallegas de Santiago e A Coruña e mesmo do fracaso da Unión Gallega que Golpe e outros tentarían en 1895.

Aureliano Pereira, que militaba simultaneamente na Asociación Rexionalista e no Partido Republicano federal, xa puxera o dedo na chaga cando afirmara o 9 de marzo de 1890, nunha homenaxe a Brañas:

É preciso sermos máis ca un partido de catedráticos e oradores, de poetas e xornalistas, é perentorio que a nosa organización encarne o pobo, que a súa base sexa o campesiñado, o escravo da terra... que se asemelle á Liga Irlandesa. (*El Regional* 1890)

Murguía, a finais de século, seguía coa súa teima —o pasado céltico devén futuro e destino de liberdade en Europa— soñando cunha imaxinaria burguesía urbana con intereses galegos: “Galicia [...] quere conservar o que está na súa alma e no seu sangue, pero isto dentro das liberdades modernas”.

Pola súa parte, Brañas insistía, da man do seu lema de orixe irmandiña, *Deus fratesque Gallaeciae*, nunha “federación orgánica das pequenas patrias”, presidida por un monarca católico, con foros e liberdades locais, na que se diluía o autogoberno de Galicia. O antagonismo sería tan radical que Brañas elaborará mesmo un mito alternativo ó mito céltico, para garantir os seus principios antimodernos,

antiliberais e católico-traditionalistas: o mito da Galicia feudal, erguido abertamente contra a “manía igualitaria da democracia moderna”. A idealización da Idade Media tórnase nun galeguismo concibido como valado contra a modernidade, a restauración dos modos de produción tardofeudais e as formas de organización política preestatais:

Ao relembra tan antigas
costumes, rompo a soñar
cos pazos da Idade Media
e co réxime feudal.

Destonces servos da gleba
eran os nosos probes pais,
pero tiñan para os seus fillos
limpa roupa e branco pan...

Hoxe é noite da San Xoán,
estamos de eleccións municipais
e os vellos buscan os votos!
e os mozos andan a paus!

Como pode comprobarse en detalle no cadro 2, Brañas constrúe un mito medievalizante no que, nas antípodas de Murguía punto por punto, o futuro de Galicia gravita cara ó pasado, no retorno ós tempos idos dunha idealizada Idade Media, en si mesma un construto resignificado e deformado, elaborado con materiais históricos, culturais e bibliográficos de moi diversa procedencia, espazo e tempo.

Así, en primeiro lugar, desde o punto de vista económico, fronte á modernidade, o progreso, a civilización, o desenvolvemento económico e o europeísmo do mito céltico, a saudade do medievo tradúcese en Brañas nunha ollada tradicionalista que reclama a, non retórica senón politicamente programática, volta dos gremios, da pequena produción, do equilibrio social, todo ó fío da representación dunha Galicia como feliz Arcadia campesiña, rural e antiurbana:

Galicia é esencialmente agrícola: a industria fabril e o comercio non teñen vida propia; o movemento vertixinoso das fábricas, o mesto fume das fundicións, o rodar incesante dos vehículos, non constitúe a fisionomía natural da nosa terra. A vida de Galicia é a tranquila, patriarcal, sosegada e inalterable dos pobos agricultores, cal nova Arcadia. (*Memoria sobre las pequeñas industrias*, 1889)

Cadro 2. Antagonismo semántico-conceptual *medievo/modernidade* en Brañas

Idade Media	Modernidade
feliz arcadia	corrupción dos grandes centros urbanos
liberdades locais	centralización
franquías populares	absolutismo despótico
dignidade	anódina e metalizada
xerarquía	igualdade
subordinación	liberdade
orde	enfrentamento
espírito rexional	unitarismo
relixión	indiferenza
desigualdade natural	igualitarismo
paz	conflito
fe	ateísmo
corporativismo	loita de clases
pequena produción	grande industria
monarquía tradicional	estado liberal-representativo
tradicionalismo	liberalismo/socialismo
ética de asociación	egoísmo
moral cristiá	corrupción dos costumes
soberanía tradicional	soberanía nacional e popular
autoridade	democracia
liberdade cristiá	pluralismo
maxisterio Igrexa católica	secularización do ensino
pensamento escolástico	iusrracionalismo
prácticas cristiás	degradación moral
caridade cristiá	conflito
beneficencia	explotación
espiritualismo evanxélico	sensualismo e hedonismo
estados cristiáns	democracia impía
imperio de Cristo	economía sen relixión
patriotismo	cosmopolitismo
regulamentación gremial	liberdade de industria e comercio
familia tradicional	destrución ámbito familiar
instrución moral e relixiosa	prensa radical e anarquista

Idade Media	Modernidade
resignación cristiá	folgas e atentados
salario xusto	salario mercancía
subordinación	traballo libre
círculos católicos de obreiros	sindicatos socialistas
equilibrio social	revolución e violencia
catolicismo social	socialismo e anarquismo
representación corporativa	eleccións, sufraxio universal
familia	individuo illado
cristianismo oficial	liberdade de cultos
traballo	emigración
tradicións seculares	dereito novo

En segundo lugar, desde o punto de vista político, fronte a un autogoberno democrático, fundado na Idade de Ferro pero enmarcado nas “liberdades modernas”, na soberanía nacional e popular, na crítica da centralización do liberalismo español, na defensa do anticaciquismo, da representación política digna de tal nome fronte á deturpada política do “turno pacífico” da Restauración, Brañas derivaba paseniño con paso firme cara ó carlismo. Da man da súa progresiva radicalización reaccionaria no católico-tradicionalismo integrista, “teocrática” en palabras de Murguía, defende Galicia como parte dunha monarquía tradicional con liberdades locais, postulando, desde o pensamento escolástico, a familia tradicional, a instrución moral e relixiosa obrigatoria, a representación corporativa, a supresión dos partidos políticos, das constitucións escritas e do parlamento moderno. En definitiva, un mundo rexido pola xerarquía, a orde, a liberdade cristiá, a subordinación, a resignación cristiá, os Estados cristiáns e mesmo, por cabo, o Imperio de Cristo:

O liberalismo, velaí o gran perigo, a grande ameaza para o século xx [...] Xa soou no reloxo dos tempos a hora na que os cruzados da fe se apresten ó combate e se organicen de novo as lexións de Constancio contra o Maxencio da democracia impía e da revolución social que ameaza con destruír o Imperio de Cristo en todas as nacións do mundo. (*Discurso en el Congreso católico de Burgos*, 1899)

En terceiro lugar, no que atinxe ó autogoberno galego, Brañas postula, tras uns iniciais titubeos, Galicia como rexión, defende “unha doutrina intermedia entre o federalismo orgánico e a descentralización político-administrativa”, a volta “ós

antigos *fueros*”, ás precarias liberdades locais amparadas por unha monarquía de corte tradicional; en definitiva: a soberanía tradicional fronte á soberanía nacional. Velaí a conclusión última: “non hai máis patriotismo que o que nace dunha fe sincera”; un mundo debedor da xerarquía da Igrexa católica, concibida como poder político, modulada por unha representación corporativa. “Os cidadáns da rexión terían que constituírse en gremios ou corporacións de clases, que procederían por métodos indirectos á designación de compromisarios” (*El Regionalismo*).

Estas son as razóns de que, como ben adiantara no seu día Aureliano Pereira:

Entre liberais e reaccionarios non pode haber punto de contacto ningún no que atinxe ós principios políticos, e moito menos aínda, se cabe, nos procedementos. (*El Regional*, 21 de novembro de 1886)

4.- MOBILIZACIÓN POLÍTICA NACIONALISTA E ACCIÓN COLECTIVA

Pois que somos un pobo distinto, debemos selo. (Murguía, Discurso nos Xogos Florais de Tui)

A eficacia constitutiva do mito, ó dar por xa existente como un feito indiscutible o suxeito colectivo —Galicia como nación céltica— que se remonta na noite dos tempos, facilita a *decisión de nacionalidade*. As demandas de dereitos políticos e culturais non constitúen, deste xeito, un ruptura innovadora, unha creación *ex novo*, un salto no baleiro, senón unha *recuperación*, un retorno: a Idade de Ouro garante a plausibilidade da reivindicación nacional moderna.

Tal é o cometido da cadea semiolóxica de significación: Galicia celta de orixe, con civilización sueva posterior, raza aria europea. Repárese en como o mito celta se constrúe como eficazísimo *mito palinxenético* da nación galega:

1. Unha Idade de Ouro (os celtas),
2. Unha caída (Medulio, Roma),
3. Un renacemento (suevos),
4. “Doma e castración” (Reis Católicos),
5. Renacemento das súas cinzas (Rexurdimento)

Así, a resistencia da nación galega fronte ó outro remóntase, por dicilo con Pondal, “ó duro combate / que o nobre celta Folgar / contra o esquivo romano / librou de Xallas ó chan”. Para Murguía: “As actuais aspiracións do pobo galego por recobrar a súa anterior existencia son non soamente plausibles senón lexítimas

porque afunden a súa raíz nos tempos e sucesos do pasado” (*Historia de Galicia* IV, p. XV).

O mito céltico preséntase deste xeito como capital elemento discursivo de alento dunha específica lóxica de acción colectiva, da mobilización política nacionalista de Galicia: “A raza céltica contén un principio vitalista tal que á caducidade devólvelle a xuventude [...] informa por enteiro a sociedade moderna, infíltralle a súa saíba”.

Agora ben, a mobilización política consiste non soamente na defensa 1) de *intereses e preferencias* propios e postergados (a modernización de Galicia, a supresión dos foros, a creación de grandes núcleos urbanos etc.); 2) de *principios políticos* (autogoberno, autonomía, liberdade e dereitos individuais e colectivos); senón que ademais 3) comporta un distintivo *réxime emocional*.

O mito céltico fundamenta no pasado un futuro, como dicíamos, un destino de progreso e modernidade que cultiva emocións positivas claves para a creación dunha identidade colectiva, para a nacionalización das masas: *empatía* entre os galegos, *orgullo* de pertenza, *esperanza* no futuro para as novas xeracións, mesmo *entusiasmo* pola causa nacional. “Os celtas franceses déronnos ó seu paso por Galicia un acusado carácter europeo, á nosa xente como a ningunha outra” (*Galicia* p. 117).

5. DEMANDAS DE AUTOGOBERNO / AUTONOMÍA

O mito céltico, en fin, fundamenta e lexítima as demandas de autogoberno, por unha banda, sen confusión algunha e desbotando o “rexionalismo retrógrado”, como se ten salientado: “o noso rexionalismo está vencellado estreitamente ós principios liberais e neles fundaméntase”. Por outra, a natureza artificial do Estado español, fundamentada no centralismo opresor que impón e privilexia as nacións semíticas e a súa cultura, lingua e intereses sobre o norte celta europeo e superior, lexítima as demandas “naturais” de autogoberno para Galicia.

Agora ben, de que autogoberno se trata? Lonxe, moi lonxe daquel monarca tradicional con foros de Brañas, daquel federalismo orgánico que concedía precarias liberdades locais, que prescindiu progresivamente do vocabulario da nación, mesmo da pertinencia de propio poder lexislativo para Galicia, rematando por predicar unha mera descentralización administrativa, Murguía albiscaba un sólido autogoberno, tendo en conta que, desde as pertenzas célticas, agroma outra perspectiva: “Galicia antes foi un Estado”.

Imporíase, xa que logo, nesta perspectiva unha solución federal, como a proposta polo sector republicano federalista de Aureliano Pereira, Moreno Barcia, Leiras Pulpeiro, Federico Tapia e outros no *Proyecto de Constitución para el futuro*

Estado galego (1887) (Pereira 2006). De feito, o mito das célticas apuntaba neste sentido: “Escocia, País de Gales non tardarán en gozar dunha tan perfecta Autonomía que serán como verdadeiros Estados” (*El Regionalismo Gallego*, 26).

Pero no foi tal. En pleno devecemento do partido republicano federal en Galicia, a autonomía proposta polo sector liberal de Murguía desde a *Revista Gallega* e a Liga Gallega da Coruña (nas que xa non participa directamente Murguía, lonxe da vida pública naqueles anos de discontinuidade, segundo ten amosado Beramendi 2007), decantárase por unha autonomía política inspirada na *Constitución Colonial para Cuba y Puerto Rico* (25/II/1897). Así e todo, a cerna da autonomía política mantíñase viva, fronte a unha descentralización puramente administrativa, da man dun propio poder legislativo con competencias substantivas para o autogoberno galego.

Malia a sofisticada construción nacional que enxergaba o mito céltico, unha elaboración en absoluto lendaria nin meramente estética senón abertamente política, a súa interpelación inclusiva ós galegos naquela altura non callou. Por mor da derrota política na competición cos partidos sistémicos da Restauración e as súas redes clientelares, así como as insolubles contradicións internas entre liberais/republicanos e católico tradicionalistas, a chamada do celtismo ficou, por cabo, orfa de destinatario. O destino posterior do mito céltico pasaría por moi outros —daquela mesmo impensables— vieiros, aínda pendentes de estudo sistemático. Pero a finais do século XIX e principios do XX, o galeguismo político viuse reducido, como temía Pereira, a un fato de intelectuais de resistencia, concentrados ó acubillo da Cova Céltica, a *Revista Gallega* e, a partir de 1905, a Real Academia Galega.

Santiago de la Iglesia expresaría con rotundidade as razóns do esfarelamento interno do movemento rexionalista en 1901, desde as paxinas da *Revista Gallega*:

A doutrina rexionalista é democrática; eminentemente democrática; esencialmente liberal no máis alto grao do liberalismo, é o desenvolvemento máis amplo do *self-government*... Como imos tolerar que se nos roube e trate de monopolizar polos que na pasada xeración gritaron “Vivan as cadeas!” e no presente berran “O liberalismo é pecado!”?

Curros Enríquez emitiría o certificado de defunción do movemento rexionalista no s. XIX:

Boubas que ceiba o vento
catro soñadores tolos.

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- Barthes, Roland (1970). *Mythologies*. París: Seuil.
- Beramendi, Justo (2007). *De provincia a nación. Historia do galeguismo político*. Vigo: Edicións Xerais de Galicia.
- Chapman, Malcolm (1992). *The Celts. The Construction of a Myth*. London: Mac-Millan.
- James, Simon (1999). *The Atlantic Celts. Ancient People or Modern Invention?* Madison: Wisconsin University Press.
- Keating, Michael (2024). Celtic Myth and Politics in Atlantic Europe. *Scottish Affairs*. 23, 45-47.
- Leersen, Joep (2016). Gods, Heroes, and Mythologists: Romantic Scholars and the Pagan Roots of Europe's Nations. *History of Humanities*. 1, 1, 71-100.
- Leersen, Joep, ed. (2018). *Encyclopaedia of Romantic Nationalism in Europe*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Madriñán, Xavier R. (2021). *A figuración galega de Irlanda (1840-1936)*. Santiago de Compostela: Laivento.
- Máiz, Ramón (1984). *O rexionalismo galego: organización e ideoloxía*. Sada: Edicións do Castro.
- Pereira, Aureliano (2006). *Escritos sobre federalismo e galeguismo*. Santiago de Compostela: Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades. Escolma e limiar de R. Máiz.
- Villares, Ramón (1997). *Figuras da nación*. Vigo: Edicións Xerais de Galicia.
- Villares, Ramón (2017). *Identidade e afectos patrios*. Vigo: Galaxia.
- Young, Robert J. C. (2008). *The Idea of English Ethnicity*. Malden, MA: Blackwell Pub.